
پیشگفتار

همیشه بر خود فرض می‌دانم در هر نوشته جدی در باب آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری این نکته کلیدی - و البته بدیهی - را یادآور شوم که آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری، فعالیت‌های تجملی و تفننی برای آینده‌ای - که به قول بعضی‌ها هنوز نیامده - نیستند. آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری اقدام‌هایی عاجل و درست برای همین لحظه‌اند! برای چه! برای اینکه بتوانیم در همین لحظه تصمیم‌های درست بگیریم و هوشمندانه انتخاب کنیم. انتخاب هوشمندانه چنان انتخابی است که تابع پشیمانی آن کمینه باشد، یعنی کمترین پشیمانی ممکن را به بار آورد.

آنچه تصمیم‌ها و انتخاب‌های ما را در این لحظه سرنوشت‌سازی کند، این است که با هر تصمیم و انتخاب، گوشه‌ای از آینده ما ساخته می‌شود. همچنان که امروز ما نتیجه و پیامد انتخاب‌های دیروز ماست، آینده ما نیز حاصل و پیامد تصمیم‌ها و انتخاب‌های امروز، خواهد بود.

یکی از دغدغه‌های دیرین صاحب این قلم نگارش کتاب کاربردی و حرفه‌ای در زمینه آینده‌نگاری و آینده‌پژوهی منطقه‌ای (استانی، شهری، روستایی) بوده است. متأسفانه در این زمینه، منابع فارسی معتبری که بتواند جوابگوی نیازهای سیاستگذاران و

مدیران استانی / شهری / و روستایی باشد، بسیار اندک است. اکنون خرسندم که اندیشکده آصف با همکاری انتشارات آینده‌پژوه با تالیف این کتاب، گامی مبنایی در جهت معرفی و شروع آینده‌نگاری منطقه‌ای برداشته است. به خوانندگان علاقه‌مند مژده می‌دهیم که متعاقب انتشار این اثر، کتاب ارزنده دیگری نیز با عنوان "آینده شهرها و شهرهای آینده" به جامعه سیاستگذاران و مدیران منطقه‌ای تقدیم خواهد شد.

مقدمه این کتاب، فصل بلند با عنوان "الفبای آینده‌نگاری" است که شامل مفاهیم و مضامین آینده‌نگاری است؛ ضمن اینکه تفاوت‌ها و تمایزهای میان آینده‌نگاری و آینده‌پژوهی را نیز نمایان می‌سازد.

شاید برخی تازه‌آشنایان با آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری، این دو مفهوم را با یکدیگر خلط کنند. این اشتباهی فاحش است. آینده‌نگاری ابزاری است برای برنامه‌ریزان استراتژیک و برنامه‌ریزی استراتژیک از منظر آینده‌پژوهان، برنامه‌ریزی برای میان‌مدت با نگرش به روندها و سیگنال‌های ضعیف تغییر است؛ برنامه‌ریزی برای حداکثر ده سال آینده. آینده‌پژوهی اما رویکردی به شدت ارزش‌گرا به برنامه‌های بلندمدت (دو سال بالاتر تا صد سال) است؛ نوعی جدید از برنامه‌ریزی با عنوان "برنامه‌ریزی آینده‌پرداز"^۱ در مقابل برنامه‌ریزی استراتژیک.

"راهنمای کاربردی آینده‌نگاری منطقه‌ای" برگرفته از گزارش FOREN است که خیلی از دست‌اندرکاران آینده‌نگاری، این گزارش را تعریف "رسمی" آینده‌نگاری در اتحادیه اروپا می‌دانند.

هدف کلی آینده‌نگاری منطقه‌ای تأمین ورودی‌ها (اطلاعات، دانش و بینش‌ها)ی ارزشمند برای تدوین چشم‌انداز، راهبرد و سیاست‌های توسعه‌ای در سطح استان‌ها، شهرستان‌ها، شهرها، و یا مناطق خاص (شامل روستاهای مهم و غیره) است، در حالی که اقدامات و کوشش‌های راهبردی جمعی را نیز در جهت تحقق چشم‌انداز، راهبردها، و سیاست‌ها بسیج می‌کند.

^۱ Visionary planning

این "راهنمای کاربردی" پس از تشریح مفاهیم پایه، نشان می‌دهد که آینده‌نگاری راهبردی چگونه می‌تواند در سطح استان‌ها، شهرستان‌ها و شهرها و دیگر سطوح سرزمینی به اجرا درآید و در برنامه‌ریزی‌های کلان منطقه‌ای به کار گرفته شود. از آنجایی که هنوز بسیاری از استان‌های ۳۱ گانه و شهرهای ۱۰۰۰ گانه کشور پهناورمان - ایران اسلامی - فاقد چشم‌اندازها و راهبردهای توسعه بلندمدت، همسو و هم‌افق با چشم‌انداز بیست‌ساله کشور هستند، این راهنمای کاربردی خلأ بزرگی را در سطح استان‌ها، شهرستان‌ها، و شهرهای متعدد کشور پر می‌کند.

این راهنما همچنین رویکردهای مختلف به آینده‌نگاری، زمان و موقعیت مناسب به‌کارگیری هر یک، و نیز چگونگی گنج‌اندیدن شرایط محلی (بومی) در طراحی پروژه‌ها و فرآیندهای آینده‌نگاری را تشریح می‌کند. اهمیت این راهنمای کاربردی به‌ویژه در این است که توسط یک مرجع معتبر رسمی در سطح قاره اروپا نگاشته شده، و به همت پدیدآورندگان فارسی آن حتی‌الامکان "بومی‌سازی" شده است.

"منطقه" در این راهنما می‌تواند یک استان، یک کلان‌شهر، شهرستان، شهر و دیگر بخش‌های فرو ملی با یک هویت تاریخی، اقتصادی، یا یک بعد جغرافیایی متمایز باشد. اعتبار آینده‌نگاری منطقه‌ای به وجود حداقلی از اقتدار سیاسی، اقتصادی، یا فرهنگی برای شروع طرح‌ها / برنامه‌ها و انجام اقدامات اجرایی دارد. (به عنوان مثال، شورای اسلامی یک شهر یا شهردار آن از هر لحاظ در موقعیتی است که می‌تواند فرمان انجام آینده‌نگاری در سطح شهر را صادر، و اقدامات اجرایی ناشی از این آینده‌نگاری را پشتیبانی کند). یکی از مهم‌ترین مواضع به‌کارگیری آینده‌نگاری منطقه‌ای، مناطق محروم با مشارکت نهادهای محلی به منظور تصمیم‌گیری‌های آگاهانه، و اتخاذ سیاست‌های توسعه‌ای کارآمد برای اینگونه مناطق است. مناطق آزاد کشور نیز دیگر سوژه‌های آینده‌نگاری منطقه‌ای محسوب می‌شوند. مهم‌ترین نظارت آینده‌نگاری با دیگر رویکردهای برنامه‌ریزی راهبردی به بعد مشارکتی آینده‌نگاری مربوط می‌شود. برخلاف رویکردهای سنتی برنامه‌ریزی که اساساً "خبره‌گرا" هستند، و در آنها برنامه‌ریزی صرفاً بر پایه دیدگاه‌ها و جهت‌گیری‌های مورد نظر یک گروه از خبرگان انجام می‌شود، آینده‌نگاری رویکردی "کثرت‌گرا" به سیاست‌گذاری و

برنامه‌ریزی دارد، و این امکان را فراهم می‌کند که صدای تمامی ذی‌نفعان کلیدی شنیده شود.

یکی از مهم‌ترین جنبه‌های آینده‌نگاری منطقه‌ای این است که مسئولان جدید مناطق، به‌ویژه مسئولانی را که از خارج مناطق آمده‌اند و ممکن است با شرایط و بازیگران منطقه‌ای ناآشنا باشند، با دیدگاه‌ها و سوگیری‌های این بازیگران آشنا می‌کند. از این رو، هر زمان که مسئولان منطقه‌ای تغییر می‌کنند - مثلاً برای تغییر دولت مرکزی یا تجدید انتخابات شوراهای اسلامی شهرها - آینده‌نگاری منطقه‌ای می‌تواند ابزاری مؤثر برای آشنایی هر چه بهتر مسئولان جدید با شرایط و دیدگاه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی موجود در منطقه باشد.

در هر صورت، آینده‌نگاری تنها زمانی ارزشمند است که امکان عمل بر پایه نتایج آن وجود داشته باشد. درجایی که مسئولان مناطق، اختیار چندانی در زمینه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ندارند، و یا به دلیل ویژگی‌های شخصیتی خود، مایل به بهره‌برداری از دیدگاه‌ها، دانش‌ها و بینش‌های عمومی نیستند و مایلند با کمک یا صرفاً با همفکری مشاوران خاص خود تصمیم بگیرند، آینده‌نگاری تأثیر محسوسی بر بهبود تصمیم‌ها، طرح‌ها، برنامه‌های محلی نخواهد داشت.

آینده‌نگاری می‌تواند در طیف وسیعی از حوزه‌ها (علمی، فناوری، صنعتی، آموزشی جمعیتی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی، قومیتی، و زیست‌محیطی) به کار رود. در یک جمله می‌توان گفت هرچه که آینده‌ای داشته باشد، می‌تواند موضوع آینده‌نگاری قرار گیرد.

در جایی که مسئولان منطقه‌ای شناخت دقیق، ژرف، و همه‌جانبه‌ای از چالش‌ها و مشکلات منطقه ندارند، آینده‌نگاری می‌تواند ابزار مؤثری برای کشف چالش‌ها و مشکلات، همراه با راه‌حل‌های بدیعی برای حل آنها باشد. گرچه آینده‌نگاری می‌تواند برای سیاست‌گذاری آگاهانه، بهبود شیوه تفکر مسئولان، شبکه‌سازی اجتماعی، ایجاد تحول در بینش‌ها و مواضع بازیگران و مردم، و ارتقای توانمندی‌های محلی برای رهگیری و پی‌گیری موضوعات بلندمدت به کار گرفته شود، ابزاری سحرآمیز برای حل تمامی مشکلات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی مناطق نیست. و آنگهی

آینده‌نگاری وقتی می‌تواند به نتایج نظری و عملی لازم منجر شود که فرهنگ آینده‌نگاری در منطقه وجود داشته باشد. در مناطقی که این فرهنگ وجود ندارد، و این قاطبه مناطق کشور ما را شامل می‌شود، مسئولان و متصدیان امر باید قبل از هر چیز در صدد ایجاد و گسترش فرهنگ آینده‌نگاری برآیند. در این "راه‌نما" روش‌های سودمند برای این منظور پیشنهاد شده‌اند. فرهنگ آینده‌نگاری یکی از شاخص‌های کلیدی توسعه فرهنگی در هر منطقه است.

مجموعه این کتاب بدون شک خالی از نقص نیست. سپاسگذار می‌شویم از خوانندگان فرزانه‌ای که از طریق بازخوردهای انتقادی و اصلاحیشان، بر اعتبار و غنای این مجموعه در چاپ‌های بعدی بیفزایند.

والسلام علی من التبع الهدی

عقیل ملکی‌فر

رئیس هیات مدیره اندیشکده آصف

